

KRETZENBACHER, H. L. - WEINRICH, H. (Hg.) (1995): *Linguistik der Wissenschafts-sprache*. Berlin/ New York: Mouton de Gruyter.

MATHESIUS, V. (1941): Cesty k jasnému výkladovému slohu v češtině. In: *Slovo a slovesnost* 7, 197-202.

MAURANEN, A. (1993): *Cultural Differences in Academic Rhetoric*. Frankfurt/M.

ŠESTÁK, Z. (2000): *Jak psát a přednášet o vědě*. Praha: Academia.

SWALES, J. (1990): *Genre Analysis. English in Academic and Research Settings*. Cambridge: Cambridge University Press.

VASSILEVA, I. (1995): Some aspects of the rhetorical structure of specialized written discourse in English, Bulgarian and Russian. In: *International Journal of Applied Linguistics*. Vol.5, N2, 173-190.

VASSILEVA, Irena (1997) Hedging in English and Bulgarian academic writing. In: Duszak, A. (ed.): *Culture and Styles of Academic Discourse. Trends in Linguistics. Studies and Monographs* 104. Berlin/New York: Mouton de Gruyter, 203-222.

VASSILEVA, I. (1998): Who am I / who are we in academic writing? In: *International Journal of Applied Linguistic*, vol.8, N2. Oslo: Novus Press, 163-190.

VENTOLA, E. (1992): Writing scientific English: overcoming intercultural problems. In: *International Journal of Applied Linguistics*, 2, 379-418.

iv: *Průběhy z XLV. běhu Letní školy slovanských studií, Praha 2002*
Lingvorealie slovanských studií, Praha 2002

Jiří Hasil

V souvislosti s tím, jak se česká společnost po roce 1989 otevřela světu a jak se Česká republika stále více zapojuje do celoevropských struktur, roste i význam oboru čeština jako cizí jazyk¹. Proměňují se i úkoly tohoto oboru – studujícími češtiny jako cizího jazyka nejsou pouze lidé, kteří přijíždějí do Česka za studiem nejrůznějších oborů, ale i ti, kteří sem přijíždějí za prací či z touhy poznat život v České republice, jsou to i zahraniční zájemci, kteří studují češtinu v zahraničí na různých pracovištích, ale jsou to i děti cizinců nebo repatriantů, jež se musejí naučit česky, aby mohly navštěvovat české základní a střední školy. Na tuto skutečnost nedávno upozornily Marie Čechová a Ludmila Zimová². Je proto přirozené, že i učitelé oboru čeština jako cizí jazyk se zamýšlejí nad novými lingvodidaktickými postupy a hledají nové, efektivnější metody výuky češtiny jako cizího jazyka. Využívají k tomu i impulsů, které jim dávají zahraniční zkušenosti, a také podnětů institucí integrující se Evropě³.

Již dlouhá léta jsou považovány za nedílnou součást jazykové výuky také tzv. realie, a to i přesto, že nebyly dosud v oblasti češtiny jako cizího jazyka přesně a jednoznačně definovány. Již v roce 1985 Antonín Bytel konstatoval, že „termín realie je velmi vágní, neboť pod něj lze zahrnout leccos: od konkrétní reality českých knedlíků a lokálnosti zbažené 'pizně' přes jevy související s kulturou (Švejk a 'švejkovina') až po symboly uzlových bodů národních dějin (Bílá Hora – bělohorská porážka, Mnichov – mnichovská zrada)“⁴. František Čermák realie obecně definoval jako „úhm věcných znalostí a informací o společnosti, jejím životě a zvycích, prostředí, historickém pozadí, institucích apod., které jsou relevantní při studiu cizího jazyka“⁵. Ivana Bocánková zdůraznila, „že naučit se cizímu jazyku nestačí a že je nutno zvládnout i interkulturní

¹ Blíže k tomu viz Hasil Jiří, Čeština jako cizí jazyk na přelomu tisíciletí, in: *Český jazyk a literatura*, č. 9 - 10, roč. 50 / 1999 - 2000, s. 248 - 252.

² Čechová Marie, Zimová Ludmila, Začleňování žáků jinojazyčného původu do výuky češtiny, in: *Český jazyk a literatura*, č. 9 - 10, roč. 50 / 1999 - 2000, s. 214 - 219.

³ Podrobněji viz Šára Milan, Učíme se učit češtině – proměna představ o jazykové kompetenci, in: kol., *Přednášky z XLII. běhu Letní školy slovanských studií, I. díl Přednášky z jazykovědy*, Desk Top Publishing ÚK FF, Praha 1999, s. 99 - 107.

⁴ Bytel Antonín, Několik poznámek k tzv. realii, in: J. Tax a kol., *Čeština jako cizí jazyk I. Materiály z první metodologické konference Ústavu slovanských studií Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze, Univerzita Karlova, Praha 1985*, s. 27 - 28.

⁵ Čermák František, *Jazyk a jazykověda, Pražská imaginace*, Praha 1997, s. 376.

dimenzi komunikačního procesu⁶, chce-li se člověk stát jeho úspěšným a plnoprávným účastníkem. A dále vymezila nejdůležitější složky tohoto procesu (současně tak i zdůraznila roli reálií při výuce cizího jazyka). Bočánková zde rozlišuje: a) složku lingvistickou, tj. schopnost používat a správně interpretovat pravidla např. fonetiku, fonologii, morfoloie, syntaxe a sémantiky příslušného jazyka b) složku paralingvistickou, tj. gestikulaci, mimiku a ostatní neverbální prostředky komunikace, c) složku sociolingvistickou, tj. schopnost používat a interpretovat různé typy jazykového projevu v závislosti na proměnných té které komunikační situace, např. jinak mluvíme se svým kolegou než se svým nadřízeným apod., d) složku sociokulturní, tj. znalost kultury našeho (obchodního) partnera e) složku strategickou, tj. schopnost používat verbální a neverbální strategie k uskutečnění svých záměrů.⁷

Z výše uvedeného je patrné, že opravdu každá fundovaná výuka cizího jazyka, tedy i výuka češtiny jako cizího jazyka, musí organicky obsahovat i tzv. reálie, které by měly seznamovat studenty cizího jazyka právě s onou složkou paralingvistickou, sociolingvistickou, sociokulturní i strategickou, jak o nich uvažuje Milena Bočánková. Tento požadavek se týká samozřejmě všech studijních programů češtiny jako cizího jazyka – programů univerzitních i mimouniverzitních, dlouhodobých i krátkodobých, zájmových i specializovaných.

Hlavním smyslem toho, proč je třeba věnovat pozornost výuce reálií, je překonávání kulturních odlišností a vzájemné sblížení rozdílných kultur tak, jak jsou reprezentovány na jedné straně kulturním povědomím studenta cizího jazyka a na straně druhé právě oním cizím jazykem. Budeme-li chápat kulturu v souladu s Edwardem Tylorem jako „komplex znalostí, víry, umění, morálky, zákona, zvyků aj. a ostatních schopností a vlastností, které si člověk osvojil jakožto člen společnosti“,⁸ nutně musíme dojít k výše uvedenému závěru. Naše přesvědčení se ještě více upevní, vezmeme-li v úvahu definici pojmu kultura Jarmily Doubravové: „Jestliže každá kultura představuje soubor materiálních a duchovních hodnot, vytvořených lidmi v procesu historického vývoje, pak ji lze prezentovat souborem modelů, svědčících o typu a úrovni výroby, životního stylu (bydlení, odívání, potrava, doprava a další), o soustavě lidských vztahů, představách a poznacích, uměleckých a morálních orientacích.“⁹

Význam reálií při výuce cizího jazyka akcentuje i relativně nová a progresivní koncepce gramatického proudu komunikativní metody, která byla podrobně rozpracována především v Institutu aplikované lingvistiky na univerzitě v Utrechtu

⁶ Bočánková Milena, Interkulturní vztahy ve výuce obchodního jazyka, in: Cizí jazyky, č. 9 - 10, roč. 41 / 1997 - 1998, s. 161.

⁷ Tamtéž.

⁸ Hasil Jiří, Česká kultura po roce 1989, in: kol., Přednášky z XL. běhu LŠSS, Desk Top Publishing UK FF, Praha 1997, s. 141.

⁹ Doubravová Jarmila, Vývoj hudební řeči a stylu v období 1945 - 1980, in: kol., Přednášky z XXXIV. a XXXV. běhu LŠSS, Pražská imaginace, Praha 1995, s. 199.

pod vedením profesora Jana van Eka, ale také na univerzitních pracovištích ve Velké Británii a SRN.

Van Ekova komunikativní koncepce vyučování cizím jazykům a jejich osvojování se stala základem sjednoceného pojetí výuky evropským jazykům, které přijala Kulturní komise při Radě Evropy. Základem tohoto rozsáhlého projektu založeného na metodologické integraci výuky cizím jazykům a jejich osvojování při respektování specifik jednotlivých jazyků se stal jednak soubor programových úvah Jana van Eka Cíle vyučování cizím jazykům¹⁰ a jednak pilotní, anglická verze zpracování základních složek jazykové kompetence pro jednotlivé evropské jazyky, jež se jmenuje Prahová úroveň 1990¹¹. Cílem takto pojaté komunikativní metody je schopnost komunikovat, získat tzv. komunikativní kompetenci v cizím jazyce. Takto chápaná komunikace nepředstavuje pouze ústní dorozumívání komunikantů, ale tvoří ji celá škála jazykových činností včetně interpretace textů. Jde o prezentaci a opakování, fixování a o mechanismus vybavování jazykových struktur (tedy gramatiky). Přitom se nesmí zanedbávat ani kognitivní stránka učení cizímu jazyku. Jde i o to osvojit si konvence, jak vést konverzaci. Podle van Eka je obecnějším cílem jazykového vzdělání „připravenost ke kooperativnímu sociálnímu chování, což znamená účast na řešení problémů a rozhodování, tolerance vůči menšinám a ochota zapojovat se, zaujímat stanoviska, diskutovat, což často znamená omezit a potlačit strach a zábrany komunikovat.“¹²

Celkovou komunikativní kompetenci si van Ek představuje jako strukturu složenou z následujících šesti součástí: kompetence jazykové, sociolingvistické, diskursivní, strategické, sociokulturní a společenské neboli sociální.¹³ Právě kompetence sociolingvistická, sociokulturní a sociální jsou založeny na vysoké znalosti široce chápaných reálií. Například důležitou součástí sociolingvistické kompetence „je ovládnutí společenských rolí, jako například známý - známý, neznámý - neznámý, přítel - přítel, soukromá osoba - úřední osoba, zákazník - poskytovatel služby apod. Ale také ovládnutí psychologických rolí, například nepříznaková neutralnost ve vztahu osob, formálnost, rovnost či solidarita, sympatie a antipatie apod.“¹⁴ Sociokulturní kompetenci představuje „znalost reálií, tradic, mravů, společenských rituálů, způsobů chování, typických postojů. Obecně jde o to, abychom uměli chápat a přijímat, co druzí lidé cítí, mít schopnost

¹⁰ Jan A. van Ek, Objectives for Foreign Language Learning, I. + II., Council of Europe Press, 1993.

¹¹ kol., Threshold Level 1990, Council of Europe Press, 1993, srov. dále M. Šára a kol., Prahová úroveň – čeština jako cizí jazyk, Council of Europe Publishing, Strasbourg 2001.

¹² Citováno dle Šára Milan, Učíme se učít češtině – proměna představ o jazykové kompetenci, in: kol., Přednášky z XLII. běhu Letní školy slovenských studií, I. díl Přednášky z jazykovědy, Desk Top Publishing UK FF, Praha 1999, s. 104.

¹³ Podrobněji viz d. cit. v pozn. 12.

¹⁴ D. cit. v pozn. 12, s. 105.

empatie, neodmítat přijmout osoby s rozdílným společenským a etnickým pozadím a vyhnout se stereotypům, nemotornosti a strnulosti, osvojit si pozitivní postoj vůči cizímu prostředí a nenechávat se ovlivňovat předsudky.¹⁵ Společenská kompetence představuje „umění vycházet s druhými a být v jejich společnosti aktivní. Jde jednak o motivace a postoje, jednak o určité techniky. Měli bychom umět překlenout rozpaky při vzájemném styku, umět udržovat zájem partnera, fungovat jako hostitel(ka), vést 'fatickou' komunikaci, tj. konverzovat tak, aby proces společenského styku nevázl. Musíme zvládnout celou škálu formulí od zdravení, představování se, představování druhých, vyprávění anekdot, vtipů apod. Musíme také zvládnout speciální taktiky pro dosažení cíle: dovést vysvětlovat, přemlouvat, objasňovat svůj postoj, vyjednávat – a přitom se druhého nepřijemně nedotknout.“¹⁶ A právě řadu těchto znalostí, dovedností a poznatků můžeme zahrnout do pojmu široce chápaných reálií.

Pokusme se nyní podrobněji a přesněji odpovědět na otázku, co to ony reálie jsou a co si máme pod tímto sice často frekventovaným, ale vážným pojmem představovat.

Domníváme se, že termín reálie je třeba nejen z hlediska teoreticko-výzkumného, ale i z hlediska didaktické aplikace, strukturovat a rozlišit jeho tři roviny, a to takto:

A/ Reálie vnější, mimojazykové, neboli zeměvěda, tj. soubor poznatků charakterizujících zemi či země, jejichž jazyk učíme jako jazyk cizí (anebo ho studujeme)¹⁷, a to z hlediska historického, kulturního a kulturně historického, geografického, včetně politického a ekonomicko-sociálního uspořádání, z hlediska učlenění státu a jeho státního zřízení, z hlediska životního stylu, tradic, zvyků, práva, národnostního složení, náboženského vyznání obyvatel, národní mentality atd., což jsou jevy, jež se přímo neodrážejí v jazyce, ale jsou pro získání dobrých znalostí daného jazyka jako cizího nezbytné. Pochopitelně, že bychom sem mohli zařadit i řadu dalších poznatků, například z oblasti sportu, umění, vědeckého poznání a jeho vývoje, školství, systému zdravotního zabezpečení, podnikání a rozvoje jednotlivých průmyslových odvětví a zemědělství, z oblasti turistických zajímavostí a atraktivit atd., atd. Je třeba též mít na paměti, koho chceme s tímto systémem informací seznamovat. Budou-li to studenti orientovaní kupříkladu na společenskou vědu, bude třeba akcentovat ty poznatky, které budou nejvíce zájmat je a které budou nejvíce potřebovat. Na zcela jiné oblasti se bude třeba zaměřit při výuce studentů orientovaných technicky či na oblast přírodních věd, medicíny a podobně. Také je třeba brát v úvahu národnostní složení studentů, jejich kulturní povědomí a mentalitu.

¹⁵ Tamtéž.

¹⁶ D. cit. v pozn. 12, s. 106.

¹⁷ V našem případě to bude Česká republika.

B/ Reálie vnitřní, jazykové, neboli lingvoreálie, které představují nesmírně široký okruh faktů odrážejících se přímo v jazyce, především ve slovní zásobě, frazeologii a idiomatice, ve stylistickém ztvárnění komunikátů i ve vlastním komunikativním aktu. Jsou to jazykové jednotky velmi obtížně přeložitelné do druhého jazyka nebo vůbec nepřeložitelné a také další jevy, které umožňují či naopak znesnadňují sociální komunikaci v daném jazyce a různě tuto komunikaci modifikují. Týkají se jak složky verbální, tak i neverbální. Je třeba sem zahrnout i takové jevy, jako je tempo řeči, přerušování promluvy (vpádání do řeči – intruze), volba náležitě celkové strategie při komunikaci, jazykové normy zdvořilosti, problematika vykání a tykání, patřičného oslovení a v Česku nesmírně důležitá (a pro cizince mnohdy nepochopitelná) otázka správného užívání titulů (například na vysoké škole). Patří sem i složitá a dosud ne zcela uspokojivě vyřešená otázka stratifikace češtiny a patřičného užívání náležitě kódu v dané situaci atd. Právě problematika lingvoreálií je nesmírně důležitá a potřebná, ale také obtížná a dosud málo propracovaná. K jejímu rozpracování jsou nezbytné znalosti z oblasti sociolingvistiky a psycholingvistiky. Podrobnější charakteristice lingvoreálií se budeme věnovat na následujících stránkách tohoto příspěvku.

C/ Komplexně chápané reálie představují souhrn reálií vnějších a vnitřních. Všechny tyto jevy, které lze zahrnout pod pojem komplexně chápaných reálií, není zdaleka vyčerpávající, ale všechny tyto jevy jsou důležité pro bezchybnou a bezporuchovou komunikaci, tj. jak pro oblast produkce, tak i percepce v procesu komunikačního aktu. Jejich neznalost pak může vést ke komunikačnímu šumu, ba dokonce i ke znemožnění celého procesu komunikace.

Již bylo řečeno, že reálie vnitřní, tedy lingvoreálie, představují široký, vnitřně strukturovaný komplex nejrůznějších poznatků, znalostí, dovedností i postojů, jež se přímo projevují v jazyce. To znamená, že všechny tyto skutečnosti přímo ovlivňují náš jazykový projev, odrážejí se ve všech jazykových rovinách a jejich neznalost silně poznamenává náš jazykový projev a může vést až k vytvoření závažných bariér v komunikačním aktu. Naopak, obrázně řečeno, jejich znalost působí jako katalyzátor, který komunikační akt urychluje, usnadňuje a v mnohých případech je ke zdárné realizaci onoho komunikačního aktu přímo nezbytný. Znalost lingvoreálií nám doslova otevírá dveře do nové komnaty, komnaty, kde se hovoří pro nás cizím jazykem. Pro cizince, který žije v cizí zemi, v zemi s odlišnou kulturou (v našem případě je to cizinec žijící v Česku), znalost lingvoreálií doslova podmiňuje jeho začlenění do společnosti, jeho plnou adaptaci v novém, neznámém prostředí, jeho plnou společenskou integraci a zároveň mu i umožňuje uchovat si svou vlastní kulturní integritu.

Pojem lingvoreálií můžeme dále podrobněji diferencovat. Rozsah tohoto příspěvku nám ale pouze dovolí tuto diferenciaci naznačit v hrubých rysech a dokumentovat ji uvedením jen několika izolovaných příkladů.

1/ Lingvovérie extralingvální jsou tvořeny řadou poznatků verbální i ne-verbální povahy:

a) Proxémika, tj. „prostorový aspekt komunikace, zahrnující nejen různou standardizovanou vzdálenost partnerů a její variabilitu ve vazbě na typ promluvy, ale zčásti i držení těla“¹⁸, jak známo přímo odráží kulturní rozdíly odlišných etnik. Vzdálenost partnerů při vzájemné komunikaci je u různých etnik rozdílná. Porušení tohoto úzu, tj. užití úzu běžného v „rodném“ prostředí, může být v cizím jazykovém prostředí chápáno nejen jako něco jiného, cizího, ale může být pocíťováno i jako cosi nepřijemného, nezdvořilého i jako něco, co omezuje svobodu či přirozenou integritu osobnosti. Je třeba si též uvědomit, že je zcela běžné, že vzdálenost partnerů při komunikačním aktu závisí i v tomtéž jazykovém prostředí na typu a charakteru rozhovoru. Přibližné komunikační vzdálenosti v severoevropském a severoamerickém prostředí uvádí Fr. Čermák.¹⁹

b) Kinesika, tj. „oblast užití výrazů obličeje a gest ruky, popř. i držení těla jakožto doprovodného komunikačního systému k mluvě“²⁰, je rovněž výrazně podmíněna sociokulturně. Dostatečně široce je známo opačné kývání hlavou na znamení souhlasu či nesouhlasu v bulharském kulturním prostředí²¹, časté podávání ruky doprovázející verbální pozdrav v prostředí německém (a to i mezi dětmi ve školním prostředí), líbání na tvář při setkání u některých národů nebo „osahávání“, „poplácávání po zádech“, tj. navozování těsného, přímo tělesného kontaktu doprovázejícího přátelský rozhovor u národů jižních, atd. Tyto různé projevy národní mentality mohou působit v českém kulturním prostředí nadeseně, přehnaně, pateticky a možná někdy i nepřijemně nebo naopak komicky.

c) Komunikační strategie projevující se v odpovídající volbě tempa řeči, tempa rozhovoru, přerušováním promluvy či naopak intruzí, volbou náležité celkové strategie při komunikaci (jít „přímo k věci“ či naopak vést komunikaci nejprve nezávazně o nepodstatných věcech a teprve potom přejít k samotnému jádru komunikace) atd. V této souvislosti je třeba připomenout i nezbytné smlouvání při nakupování v Orientu a jeho nevhodnost, ba přímo nemožnost v prostředí českém apod. Zmínit se je třeba též o monotematismu či naopak polytematismu komunikace aj. Podrobněji o těchto jevech a o jejich významu pro úspěšně vedenou komunikaci v cizojazyčném prostředí mluví M. Bočánková.²²

d) Řečová etiketa představuje poměrně širokou oblast jevů, důležitých pro zvládnutí náležité společenské role každého uživatele jazyka (tedy i rodilého mluvčího, ale platí úzus, podle něhož to, co si může „dovolit“ neznat a v praxi neužívat rodilý mluvčí, působí u cizince dvojnásob nápadně). Patří sem v první

řadě znalost a náležité užívání různých variant pozdravů. Cizinec by měl vědět (ostatně Čech také – zde nejde pouze o jazykové znalosti, ale i o znalosti z oblasti společenského chování a zdvořilosti vůbec), kdy a za jakých okolností má, může, musí či nemá, nemůže, nesmí užít nejen základních forem pozdravů *dobrý den* a *nashledanou*, kdy je společensky vhodné či naopak nevhodné užití zkráceného a dnes velmi módního pozdravu *nashle*, kdy je možno užití dalších variant pozdravu, např. *nazdar*²³, *čau*²⁴, *ahoj*²⁵, *zdravičko*, *zdravím*, *pěkně pozdravuju* atd., kdy se v českém jazykovém a kulturním prostředí užívá pozdrav *dobré ráno*, *dobré jitro*, *dobré odpoledne*, *dobrý večer*, *dobrou noc*. Měl by i znát archaické či historické formy pozdravů, např. *má úcta*, *má poklona*, *klaním se*, *pochválen buď Ježíš Kristus – až na věky, amen, servus, čest práci, čest, sbohem* apod. Do oblasti řečové etikety náleží i znalosti užívaných přípitků²⁶ a různých přání²⁷ i forem kondolence. Pro mnohé cizince – zvláště z anglofonní oblasti – je velmi obtížné zvládnutí náležitého vykání a tykání. Učitel češtiny jako cizího jazyka musí svým žákům vysvětlit, kdy a komu mohou tykat a kdy a komu musejí vykat; v českém prostředí působí značně nepatřičně, když kupříkladu student či žák vstoupí do učebny a pozdraví svého učitele „Ahoj, jak se máš.“ Nepatřičné tykání může totiž cizinci způsobit i řadu komplikací, neboť může u komunikačního partnera vyvolat zcela zbytečnou antipatii. Na druhé straně ale musíme konstatovat i nevhodnost tykání ze strany českých mluvčích cizincům, motivované pouze cizincovou neznalostí češtiny. Patří sem i znalost náležitého užívání titulů, jakkoli „česká titulománie“, mající své kořeny už v kulturním prostředí starého Rakouska, může působit malicherně, komicky. Zdaleka nejde jen o náležité užívání titulů a oslovení v rámci fakultního prostředí (*pane doktore*, *paní docentko*, *pane profesore*...), ale také o oslovení v restauraci, na úřadech, u soudu, v obchodě, na ulici (*pane, mladá paní, slečno*...) apod. Konečně do oblasti řečové etikety můžeme zařadit i znalosti formální úpravy dopisů, jejich úvodních i závěrečných frází, oslovení a dalších náležitostí, a to včetně psaní podpisů i normované úpravy dopisů úředních, psaní adres atd.

²³ Pozdrav *nazdar* vznikl v českém prostředí v šedesátých letech 19. století v souvislosti se sbírkou na stavbu pražského Národního divadla – původně to bylo heslo „Na zdar Národního divadla“.

²⁴ Původně italský pozdrav *ciao*.

²⁵ Je trochu záhadou, proč se nápis AHOJ, umístěný na některých námořních lodích a znamenající zkratkové slovo utvořené z latinského *Ad Honorem Jesu Christi*, tak rozšířil v českém jazykovém prostředí.

²⁶ Jak známo, české kulturní prostředí si nepotrpí na velké, dlouhé, patetické přípitky.

²⁷ Na mysl máme i různé písemné formy přání k nejruznějším událostem – k narozeninám, svátku, svatbě, k Vánocům, Velikonocům atd.

¹⁸ D. cit. v pozn. 5, s. 373.

¹⁹ D. cit. v pozn. 5, s. 55.

²⁰ D. cit. v pozn. 5, s. 342.

²¹ Bulharské „ne“ je vyjádřeno opakovaným pohybem hlavy ve směru nahoru - dolů, „ano“ pohybem hlavy doleva - doprava.

²² Blíže viz d. v pozn. 6.

II/ Lingvoreálie intralingvální představují značně rozsáhlý komplex jazykových jednotek především lexikální povahy, ale i faktů z oblasti frazeologie a idiomatické atd. Zjednodušeně by se snad dalo říci, že jejich zvládnutí je především záležitostí zvládnutí dostatečného množství lexikálních jednotek, slovníku, ale ve skutečnosti jde o záležitost komplikovanější. Jsou to totiž ty lexikální jednotky, u kterých Kostomarov a Vereščagin vedle jejich základního významu rozlišují ještě jejich kulturní dimenzi (a mluví pak o tzv. bezekvivalentním lexiku)²⁸; M. Balowski mluví o jejich tzv. kulturním kódu.²⁹ Ve výkladových slovnících, ale i ve slovnících překladových ve velké většině najdeme jen jejich základní význam, který může být značně rozdílný od jejich skutečného významu, a tudíž i zavádějící – např. frazeologický výraz *mit kliku* jak známo znamená „mít štěstí“ (motivací tohoto výrazu musíme hledat v němčině - Glück = štěstí > klika); cizinec neznající pravý význam tohoto frazému a netušící, že jde o frazém, by mohl být překvapen, proč má mít kliku (od dveří, od okna...).

Oblast intralingválních reálií je dosud pro český jazyk nejméně propracovaná a naše i zahraniční učebnice češtiny jako cizího jazyka se jí speciálně vůbec nevěnují. Cizinec učící se češtinu musí tuto oblast zvládnout nesytematicky, jaksi mimochodem a intuitivně. Ani v odborné literatuře není tato oblast dosud zpracována. I s ohledem na šíři této problematiky zde nyní pouze naznačíme kusé rozřídění dané problematiky do určitých tematických celků, které budeme ilustrovat několika izolovanými příklady. A to s vědomím, že tato klasifikace bude pouze ilustrativní, nikoli vyčerpávající.

a) Archaismy a historismy z doby dávné i zcela nedávné jsou frekventované v historické beletrii i v historické literatuře a jejich znalost je pro pochopení těchto komunikátů zcela nezbytná: *fértoch, velké prádlo, kamizola..., domovní důvěrník, domovnice, uliční výbor, brigáda socialistické práce, pionýr, jiskra* (členové dětské mládežnické organizace v socialistickém Československu), *jezdít na chmel..., koupit si pionýra* (značka malého motocyklu československé výroby), *tráboš* (automobil značky Trabant), *Velorex* (motorová tříkolka s plátěnou střešou pro invalidy), *dederón, endérák* (občan Německé demokratické republiky), *výjezdni doložka...*

b) Časová historická určení vycházejí ze znalostí historie nejen české, ale i evropské. Jednotlivé historické události či období se tak metaforicky stávají základem pro označení bližšího časového určení: *Bílá Hora, po Stalingradu, za*

²⁸ Vereščagin E. M., Kostomarov V. G., Lingvistická problematika stranovědení a její předpoklady v učebnici ruského jazyka pro inštruktory, Izdatel'stvo Moskovskogo universiteta, Moskva 1971, s. 12 n.

²⁹ Balowski Mieczysław, Kulturní kódy v české publicistice, in: kol., Pocta 650. výročí založení Univerzity Karlovy v Praze. Sborník příspěvků přednesených zahraničními bohemisty na mezinárodním sympoziu v Praze 20. – 26. srpna 1998, Desk Top Publishing FF UK, Praha 1998, s. 11 – 20.

Němců, za první republiky, za bolševika, za Novotného, za Husáka, za Rakouska, po sametu...

c) Lokální určení jsou též velmi frekventovaná a často jejich znalost bývá omezena lokálně, např. jen na určitá města, kraje apod. Mimo tento region může být jejich srozumitelnost značně omezena, např. *sejít se u koně* nebo *pod vocasem* (sejít se v Praze na Václavském náměstí u sochy sv. Václava), *Kulaták* – dnešní Vítězné náměstí v Praze - Dejvicích, které v minulosti často měnilo své oficiální názvy (např. náměstí Velké říjnové socialistické revoluce), je v Praze známé právě pod tímto názvem, *sejít se na Zelňáku* (tj. v Brně na Zelném trhu); obvykle jsou tyto výrazy užívány v nespisovné podobě. Výrazy *jít do Bohnic, skončit v Bohnicích* (Bohnice jsou pražská čtvrť, kde je psychiatrická léčebna) znamenají ve skutečnosti „mít psychické problémy, zbláznit se“ a jsou také regionálně podmíněné – v západních Čechách kupř. funguje výraz *jít do Dobřan*, ve středních a severních Čechách *jít do Kosmonos*, protože velké psychiatrické léčebny jsou zde právě v těchto lokalitách. Od lokálních názvů užívaných v tomto významu může vzniknout i nespisovné sloveso – *zbohnit se* „zbláznit se“. Jiný může lokální určení získat ještě další motivací – *Perlovka, jít do Perlovky* (Perlová ulice v centru Prahy, v níž se scházejí prostitutky), *holka z Perlovky* – „prostitutka“; stejný význam má i *E 55* – silnice z Prahy přes Teplice na hraniční přechod do SRN Cínovce, na jejímž úseku mezi Teplicemi, Dubím a Cínovcem se rovněž prostitutky soustřeďují.

d) Tradice, tradiční zvyky, obyčej, lidové tance, písně apod. nejsou jen záležitostí folkloristickou, národopisnou, ale tvoří pevnou součást života nositelů jazyka, a jsou proto i nedílnou součástí intralingválních reálií a jazyka vůbec. I zde jsou velké rozdíly lokální. To, co je zcela běžné, živé a srozumitelné všem obyvatelům např. na východě republiky, může být naprosto neznámé či „exotické“ na jejím západě. Rozdíly mezi Čechami a Moravou tu opravdu existují. Pouze na Moravě je živá *svíca* – „rozloučení ženicha se svobodou“, *jízda králů* na jižní Moravě atd., i *zabíjačka* vypadá všude jinak. Na území celé republiky se ale slaví *posvícení* i *pouť*, všude lidé na *dušičky* navštěvují hroby svých blízkých, všude studenty před skládáním ústních maturitních zkoušek mají *svatý týden*, všude mladí lidé chodí do *tanečních* (kursy tance a společenského chování, kam se chodí ve společenských šatech, mladí chlapi mají bílé rukavice a nosí motýlka...) a v jejich průběhu mají *prodlouženou* (první ples)... Děti chodí domů z mateřské školy *po O* nebo *po SPA* – „po obědě nebo po spaní“... Patří sem i jevy související se školní docházkou, názvy známek atd. Je třeba sem zařadit kupř. i názvy součástí tradičních lidových krojů, hudebních nástrojů, tradičních řemeslnických i rolnických nářadí, nářadí, která tvoří součást vybavení domácností atd.

e) Názvy jídel, nápojů a pochoutek představují zvláštní kapitolu, a to nejen pro svou velkou četnost. Patří sem nejen tradiční lidová jídla – *oukrop, cmunda, culifinda, jitrnice, žebračka, couračka, kyselo, škabánek* či *škabánky, vánočka, mazanec, jidáš, beránek, chlupeťákové knedlíky...* –, ale i jídla současná

moderní gastronomie. Není bez zajímavosti, že řada těchto jídel má názvy „cizokrajné“, často zcela nemotivované: *ruské vejce, španělský ptáček, moravský vrabec, gothajský salám, duryšská tlačěnka, francouzské brambory, bretaňské fazole, karlovarský kotouč...*

f/ Politicky motivované jazykové jednotky rovněž představují živou a poměrně početnou vrstvu a tvoří ji jednotky historicky podmíněné, často mající „krátkou životnost“, ale zato velkou frekvenci zvláště v publicistice a žurnalistice – *strana modrého ptáka či strana rudé růže* (ODS a ČSSD) nebo jen *modrý pták, Strakovka* (Strakova akademie v Praze – sídlo předsednictva vlády ČR), *Hrad* (Pražský hrad jako sídlo prezidenta republiky, výraz fungoval už za první republiky, kdy se jím označovala skupina politiků blízkých prezidentu T. G. Masarykovi; dnes skupina politiků blízkých prezidentu Havlovi). Řada výrazů vznikla na základě metonymie i metafory a označují se jimi různé politické události, významné akce či skandály, např. *Sarajevo* aluduje nejen počátek první světové války a atentát na rakouského následníka trůnu Ferdinanda d'Este, ale i skandál spojený s financováním Občanské demokratické strany a následný rozkol mezi jejími členy vedoucí ke vzniku nové politické strany (Unie svobody), jenž se odehrál v době, kdy předseda ODS Václav Klaus byl na oficiální návštěvě v Sarajevu; *Bamberek* či *bamberská aféra* je označení pro dosud ne zcela objasněné problémy spojené s financováním České strany sociálně demokratické atd. Poněkud volně je sem možné zařadit i problémy s oficiálním geografickým názvem České republiky³⁰ i problematiku česko-moravských vztahů, tj. užívání termínů *Čechy, Morava*, aj.

g/ Literární či kulturně motivované jednotky jsou též poměrně frekventované a jejich srozumitelnost je dána znalostí literárních či jiných uměleckých děl příslušné jazykové oblasti. Některé z těchto jednotek jsou všeobecně známé a představují běžně frekventované jazykové jednotky: *švejkovat, švejkovina...*, mohou to být i celé fráze *Tak nám zabil Ferdinanda...* (Jaroslav Hašek, *Osudy dobrého vojáka Švejka*), *... nekupte to...* (Bohumil Hrabal, *Slavnosti sněženek*), *pivo ze sedmého schodu* (film scénaristy Zdeňka Svěráka a režiséra Jiřího Menzela Vesničko má středisková) apod. Jindy se jmenem literární postavy může stát i symbolem pro určité typy lidí: *Kája Mařík, Hujer, Rumcajs, Kecal, Hlustvisihák, Mazánek...* Jejich srozumitelnost je už omezenější a je právě dána znalostí příslušného uměleckého díla. To platí i o některých dalších citátech a frázích, např. *káva od Žida* „nekvalitní, nedobrá káva“ (bratři Mrštíkovi, *Maryša* – hlavní postava hry otráví svého muže kávou, do níž nasypala jed na krysy) atd.

h/ Zkratky a zkratková slova mohou být též volně začleněny do problematiky intralingválních reálií, např. *STK, SPZ, PSC, OP, RČ, OÚ, UK, ČVUT, AV ČR, ČSAV, hl. m., s. r. o., a. s., 3 + k. k., 2 + 1 aj.*

³⁰ Blíže viz Hasil Jiří, *Kauza Česko*, in: kol. *Přednášky z XLII. běhu Letní školy slovan-ských studií, I. díl Přednášky z jazykovědy*, Desk Top Publishing FF UK, Praha 1999, s. 7 - 30.

ch/ Frazologické a idiomatické jednotky tvoří sice samostatnou oblast jazykovědy, ale zároveň jsou též integrální součástí intralingválních reálií, zvláště ty, pro jejichž pochopení je třeba znalostí historických či kulturně historických, kupř. *dopadnout jak sedláci u Chlumce* „tj. špatně“ (aluze na selské bouře a jejich násilné potlačení u Chlumce nad Cidlinou v 18. století), *má se jako Pánbůh ve Frankrajchu* „dobře, výborně“, *mít řeči jako Palacký / Palackej*, „hodně mluvit“... Týká se to ale i dalších jednotek – *nevi, zač je v Pardubicích perník, je z Drážďan a ne od Berouna, mít kliku, mít pech* atd.

Výuka komplexně chápaných reálií má velkou tradici v ruském prostředí, kde byla vydána řada teoretických prací, věnovaných této problematice. Řadu poznatků teoretiků výuky ruštiny jako cizího jazyka lze dobře dnes – po zbavení ideologického nánosu minulých let – aplikovat i na výuku češtiny pro cizince. Za základní pramen je možno považovat knihu *Jazyk a kultura*³¹, v níž autoři řeší danou problematiku ze širšího především sociologického a psychologického hlediska. Vycházejí z přesvědčení, že jazyk je nedílnou součástí národní kultury a že při výuce cizího jazyka si student neosvojuje pouze tento jazyk, ale sezna- muje se i s danou kulturou.³²

Závěrem jen znovu konstatujeme, že moderní výuku češtiny jako cizího jazyka si nelze představit bez náležité metodologicky a didakticky propracované problematiky komplexně chápaných reálií. To ale nutně předpokládá její důkladné zpracování z hlediska lingvistického. Zatím tato oblast ale stojí mimo hlavní zájem dnešní aplikované lingvistiky, a to nejen v Česku, ale i na zahraničních bohemistických pracovištích.

³¹ Vereščagin E., M., Kostomarov V. G., *Jazyk i kul'tura. Lingvostranovedenie v prepodavaniji ruskogo jazyka kak inostrannogo*, Russkij jazyk, Moskva 1976

³² Blíže viz Hasil Jiří, *Deset poznámek k pojmu tzv. reálií*, in: Čadská M. a kol., *K problematice výuky češtiny jako cizího jazyka*. Sborník referátů účastníků pedagogického semináře (Poděbrady - 25. a 26. června 1998), ÚJOP UK, Praha 1998, s. 34 - 41.